

BUGU

Dil ve Eğitim Dergisi

BUGU
Journal of Language and Education

3/2, 182-185

TÜRKİYE

www.bugudergisi.com

E-ISSN: 2717-8137

Değerlendirme Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 05.04.2022

Makale Kabul Tarihi: 18.05.2022

Bozkurt, F. (2022). Türkoloji dünyasında bir anıt çalışması: Bilge Tonyukuk yazıtları. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 3(2), 182-185. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.87>

TÜRKOLOJİ DÜNYASINDA BİR ANIT ÇALIŞMA: BİLGE TONYUKUK YAZITLARI

A MONUMENTAL STUDY IN TURKOLOGY: BİLGE TONYUKUK INSCRIPTIONS

Prof. Dr. Fuat BOZKURT

Emekli Öğretim Üyesi fbozkurt@akdeniz.edu.tr ORCID

Türkçenin en sorunlu alanlarından biri Eski Türkçe diye adlandırılan, günümüze ulaşan ilk yazılı belgelerin araştırıldığı dönemdir. Belgelerin yeterli harflerle yazılmaması, yazının fonetik ayrışıklı bir yazı olmasına karşın Türkçe sesleri tamamen yansıtmaması gibi sorunlar yazıtlarla uğraşan ilk bilim adamlarından bugüne sürüp gelen sorunların kaynağını oluşturur.

Yabancı Türkologların başlattığı araştırmaları Türkler sürdürürken Türklük bilim araştırmaları derinlik kazanmıştır. Günümüze değin gelen zamanda peç çok bilim adamının emeği ile eski Türklerden kalan belgeler çözümlenmiş; kültürümüzün, kimliğimizin kaynağına gidilen yolda önemli ivme kazanılmıştır.

1990'lı yılların başından itibaren bu alana önemli araştırmaları ile genç bir bilim adamının katılması Türkoloji açısından büyük kazanç oldu. Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz, Atatürk Üniversitesinin yetiştirdiği en değerli Türkologlardan biri olarak Türkoloji çevresine *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi (Erzurum 1994)* ve *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu (Ankara, 2005)* adlı kitaplarıyla adını duyurdu.

2018 yılından bu yana da Bursa Uludağ Üniversitesinde çalışmakta olan Cengiz Alyılmaz'ın son olarak yayımladığı, *Bilge Tonyukuk Yazıtları* kitabı ansiklopedi içeriği ve oylumunda, albenili görünüşü zengin içeriği ile bütün araştırmacıları büyüleyecek bir özellikte. XII+518 sayfalık çalışma, giriş dışında altı bölümden oluşuyor.

Foto 1: Bilge Tonyukuk Yazıtları adlı kitabın kapak görüntüsü

Araştırmacı Giriş bölümünde başlangıçtan günümüze değin gelen sürede alana emek veren araştırmacıları ve onların ürünlerini tanıtıyor. Görüntülerle donatılan bu bölümde çarpıcı bilgiler ediniyoruz. Öncelikle Köktürk yazısı ile yazılmış yazıtların buldukları yerleri belirliyor. Moğolistan, Çin, Rusya Federasyonunda değişik bölgeler, Kırgızistan, Kazakistan, Kafkaslar, Anadolu ve Balkanlarda bulunan belgeleri sıralıyor. Anıt yazılardan söz eden kişileri anarak tarihçesine giriyor. Bu bilgiler, renkli görseller eşliğinde akıcı bir dille sunuluyor.

(Burada Alyılmaz'ın Uybat bölgesindeki anıt yanındaki görüntüsü çok etkileyici. Şu anda ağaran kara saçları ile bitimsiz bozkırı izliyor.)

Foto 2: ALYILMAZ'ın Uybat bölgesinde (Hakasya) dikilen anıtın önünde çekilmiş fotoğrafı (Foto: Murat YAKAR; Alyılmaz, 2021, s. 5)

Yazıtları inceleyen kitapların görüntüleri yanında Danimarkalı Thomsen'in görüntüsü ile çalışmalara giriyor. Radloff'tan ilk Türk araştırmacılara kadar emeği geçen bütün yazarları anarak kültür emekçilerine saygısını vurguluyor.

Çalışmanın, “Bilge Tonyukuk” başlıklı birinci bölümünde bilge, Tonyukuk, Boyla Baga Tarkan gibi adlar üzerine görüşleri ve olası köken çözümünü veriyor. Tonyukuk'un kişilik özelliklerini verirken doğrudan yazıtlardan yararlanıyor ve onlardaki verileri yorumluyor. Bu kimlik çözümlenmeleri etkili saptamalar içeriyor. Savlarını yazıtlardan özgün örneklerle destekliyor. Yazıttan bir kesit çok ilginç:

Bir muhbir bu sırada yeni bir bilgiyi getirdi. Onun getirdiği haber şöyleydi: “Yarış ovasında on tümen (yüz bin) asker toplandı” diyor. Bu haberi işitince beyler hep birlikte “Geri dönelim, temiz utancı kirlininkinden iyidir. (Yenilmemiş utancı, yenileninkinden daha iyidir.” dediler. Ben Bilge Tonyukuk şöyle derim: “Altay ormanlarını, dağlarını aşarak geldik; İrtiş Irmağını geçerek geldik Düşmanlarımız buraya kadar gelişimiz için de Zor (gelemez)” dediler. Ancak onlar gelişimizden haberdar bile olmadılar. Çünkü Tanrı, Umay, kutsal yerlerin ve suların sahipleri onların basiretlerini bağladı. “İşte bütün bunlar ortadayken niçin geri dönüp kaçıyoruz? Onlar sayıca bizden çok diye niçin korkuyoruz? Biz sayıca onlardan azız diye niçin yenilelim? Saldıralım” dedim. Saldırdık. Onları bozguna uğrattık. İkinci gün düşmanlarımız ateş gibi kızıp üzerimize geldiler. Onlarla mızraklarla göğüs göğüse savaştık.

Sanki Çanakkale Savaşı anlatılıyor gibi bir duyguya kapılıyor okur. Bilge Tonyukuk, Atatürk'ün Çanakkale Savaşı'nda mermileri bittiği için geri çekilen askerlere “*Düşmandan kaçılmaz. Merminiz yoksa süngünüz var. Yatın yere demesi* gibi, “*Saldırım*” diyor.

Bilge Tonyukuk'un başka bir özelliği de Türkçeyi kullanımındaki üstün yeteneğidir. Alyılmaz, Bilge Tonyukuk'un bu yeteneğini ünlü Türkologların görüşlerini kanıt göstererek veriyor. Atasözleri, deyim ve özlü sözlerden yararlanma, ölçülü, uyaklı bir anlatım sağlama gibi başarılı anlatıcılığını örnekliyor.

Yazıtları tamamlayan başka verilerin kullanılması bize yeni ufuklar açıyor. Bunun başında Çin kaynakları geliyor. Çin kaynaklarındaki, Tonyukuk ve dönemin Türk büyükleri üzerine dile getirilen yargılar da aynı ölçüde ilgi çekici:

Ayrıca Kiçig Şad [Bilge Kağan] sevecen ve insancıl olduğu için, halk kendini ona kullanıyor [Yani ona seve seve hizmet ediyor]. Kültegin ise alp olduğu için ve iyi savaştığı için, onun önüne kimse çıkamaz. Tonyukuk'a gelince her şeyi enine boyuna düşünen bir stratejistir; yaşlı ama yine de [etrafı] zekâ kıvılcımları saçıyor. [yani o, tam anlamıyla ihtiyar bir kurt olup], Li Ching, Hsü Chi gibi büyük şahsiyetlere benzer.

Belge yayını araştırmacı ve bilim adamları için büyük önem taşır. İlk önce dillere ilgilenir. Dil bakımından incelenir. Tarihe kaynaklık eder. Ancak belgelerin arkasında yaşanan olaylar bilinmediğinde tarih aydınlanamaz. Alyılmaz, çalışmasında bu eksiği de gideriyor. Tarihsel olaylara ışık tutarak geçmişin sisli dönemlerini aydınlatıyor. Marcel ERDAL'dan aldığı bir bilgi bu türden. Marcel ERDAL, daha önce Bahaeddin ÖGEL tarafından yayımlanan 14. yüzyılda yazılmış bir Çince belgede Bilge Tonyukuk'un Hoço Uygarlığı üzerine bıraktığı etkiyi anlatıyor. İki yazıyı karşılaştıran Alyılmaz, Uygur Uygarlığı'ndaki toplumsal bellek olayını vurguluyor. Altı yüzyıl sonra hâlâ Uygurlarda Bilge Tonyukuk söylencesinin yaşadığını belirtiyor. Kitapta Ögel ve Erdal'ın yazılarının verilmesi araştırmacılar için kolaylık sağlaması açısından da önem kazanıyor.

Oğuz Kağan, Dede Korkut gibi destanlarda Bilge Tonyukuk izinin aranması ayrı ilgi çekici bir konu. Kitapta bunlara da yer verildikten sonra Bilge Tonyukuk'un mensup olduğu boy ve bu boyun damgası irdeleniyor. Yazar, çeşitli araştırmacıların görüşleri yanında Bilge Tonyukuk'un boyu konusunda kesin bir yargıya varılmadığını söylüyor ve damganın görüntüsünü veriyor. Bu damga yazıtların batı yüzünde bulunuyor ve düz bir tabla üzerine oturtulmuş fincanı andırıyor. Alyılmaz'a göre, bu üçgen damga özünde “ok”un stilize edilmiş biçimi. Cesareti, gücü, kararlılığı, yetkinliği, erdemi ve bilgeliği simgeliyor. Bugün de şamanlarca değişik biçimleri ritüel bir obje olarak kullanılan bu damga Moğolistan'da çeşitli kayalıklarda kazılı. (Çalışmada çok sayıda ritüel, damga ve yazıt görüntüsü yer alıyor.)

Kitabın ikinci bölümünü Bilge Tonyukuk yazıtları, anıt mezar konusu oluşturuyor. Yazıtın yeri ve dikiliş zamanı üzerine durulan bu bölüm yine belge görüntüleriyle süslü. Kazak Türklerinin Bain-Tsokto adını verdikleri tepede yer alan anıt, yılın belli gününde kesilen kurbanlarla kutsanıyor. Kitabın bu bölümü Türklerden kalan heykel, balbal, masa taşı türünden bütün kalıntıları öyküleri ile görüntüleyerek vermesi ile eski ata yaşamını gözler önüne seriyor. Çok sayıdaki görüntü belgelenecek bize ulaşıyor.

Yazıtlarda kullanılan yazının epigrafik belgelenmesi ile ilgili bilgiler araştırmacı Türkologların ilgisini çekecek nitelikte. Yazı düzeni üzerinde durularak, bol örnek ve çözümle doğru okuma yöntemi anlatılıyor. Kendini bu alanda yetiştirecek gençlere kılavuz niteliğinde bir örnek. Ardından yazıtların içerikleri ile örnekleme çoğalıyor. Her belge günümüzün teknik olanağı ile verilerek latin yazısı çevirisi ile karşılaştırılıyor. Türkiye Türkçesine çevrilen özgün metni sözlük ve dizin bölümü izliyor.

Alyılmaz'ın çalışması, şimdiye değin yapılan kuru belge yayını türünden değil. Kendisinin yeniden okuduğu ve katkıda bulunduğu belgeler yanında çeşitli Türkologlarca okunan tüm yazıtları içerik bakımından ilintileyerek bütünlüyor. Böylece kopuk yazıt parçaları bir bütünlük kazanıyor. Eski Türklerin toplumsal yaşamları, devlet düzeni, devlet adamları üzerine toplu bilgiler ediniyoruz. Araştırmacının bu çalışması belge yayınının üstünde bir toplumbilim, bir kimlikbilim çalışması. Alanla ilgilenen Türkologların değil, Türk toplum yapısını tanımak isteyen her Türk aydınının okuması gereken başucu kitabı.

Kaynak:

Alyılmaz, C. (2021). *Bilge Tonyukuk yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.

